
Пламен Парашкевов / Plamen Parashkevov

ЮЖЕН КАВКАЗ НА ЕВРАЗИЙСКАТА
ГЕОПОЛИТИЧЕСКА КАРТА

South Caucasus in the Eurasian Geopolitical Map

Summary: *After the end of the Cold War, the South Caucasus has become one of the key transport and energy corridors between the developed West and the natural-resource-rich East. Its transformation from a conflict region into a cooperation zone is a process, the duration of which will depend on the time needed in order for the inherited controversies to be overcome and the intersection between different regional and national interests to be found.*

Key words: *South Caucasus, Black Sea-Caspian region, post-Soviet space, Energy Infrastructure, Eurasian geopolitical map, transport and energy corridor*

Подобно на Балканите Южен Кавказ в годините след края на Студената война също „спечели“ репутацията на един от конфликтогенните региони на планетата. Етно-териториалните тrusове, съпровождащи утвърждаването на държавите от тази част на света като независими международни субекти отредиха мястото им на разломна зона върху евразийската геополитическа карта. Както при налагането на всяка генерализирана схема, така и при тази обаче съществува риск от едностранчивост на заключенията. Може ли напрежението в региона да се изведе като водещ сегмент в междудържавните отношения? Какво е влиянието на външните фактори за геополитическото му ситуиране? Ще съумее ли в противоборството на техните интереси да наложи своите собствени? Въпроси, чиито отговори са важна отправна точка за определяне мястото и ролята на Южен Кавказ в евразийското пространство.

Необходимостта от такъв изследователски фокус е продиктувана от коренната промяна в географията на Черноморско-Каспийския регион след разпадането на СССР. Дълбочината ѝ е обусловена не толкова от количествените, колкото от качествените изменения в неговата политическа карта. Ако в годините на Студената война е постигната определена равновесна точка в регионалните взаимоотношения, то с появата на новите суверенни субекти в постсъветското пространство, тоталния политически контрол на Москва е заменен от геополитически вакуум. Тези резки амплитуди провокират регионалните и

глобалните играчи не само да заявят, но и да се опитат да наложат своята визия за бъдещето на региона. Специалният акцент върху Южен Кавказ се обяснява с неговото стратегическо положение между държавите от Черноморския и Каспийския басейни, което позволява той да се превърне в независим от руското пространство транспортно-енергиен коридор между развития Запад и богатия на природни ресурси Изток. В случая ключово значение има не толкова количеството на енергийните суровини, чиито запаси (таблица 1) не могат да конкурентират нито тези в Персийския залив, където са съсредоточени около 65 % от световните запаси на нефт, нито газовите находища на Русия, които са почти 1/3 от откритите световни запаси на природен газ, колкото възможността за пряко участие в разработването им, както и контрола върху транспортните комуникации за техния пренос. Именно възможностите за диверсифициране на световния нефто-газов пазар непрекъснато повишават интереса към енергийните ресурси на Каспийско море.

Пряк резултат от това са реализираните проекти в областта на енергийната инфраструктура, игнориращи територията на Русия. Първият от тях е нефтопроводът Баку – Тбилиси – Супса, пуснат в експлоатация през 1999 г., с който е прекъснат руският монопол върху транспортирането на каспийско гориво. Вторият е откритият през 2006 г. нефтопровод Баку – Тбилиси – Джейхан, свидетелстващ за това, че много често геополитическите съображения имат превес при вземането на икономически решения.

Таблица 1

Нефтогазови ресурси в Каспийския басейн

Страна	Нефт, млрд т	% от световните запаси	Газ, трлн м ³	% от световните запаси
Азербайджан	1,0	0,5	1,31	0,7
Казахстан	5,3	3,0	1,82	1,0
Туркменистан	0,1	0,05	8,1	4,2
Узбекистан	0,1	0,05	1,68	0,9
Общо	6,4	3,6	12,91	6,8

Източник: BP Statistical Review of World Energy June 2010: <http://www.bp.com>

Въпреки предупрежденията за неговата висока цена и трудностите, произтичащи от непосредствената близост на трасето до линията на арменско-азербайджанската граница в зоната на Карабахския конфликт и преминаването му през територията на Източен Анадол, в полето на действие на кюрдските партизани, интересите на САЩ позволиха той да се превърне в реалност¹. Допълнително изграждането на газопровода Баку – Тбилиси – Ерзурум затвърди превръщането на Азербайджан и Грузия във възлов кръстопът между Запада и Изтока в Евразия. Констатация, която е подкрепена и от проекта за железопътна линия между Азербайджан и Турция, през Грузия, лансиран за първи път през 1993 г. и навлязъл в активна фаза от 2007 г. Той предвижда по линията Карс –

Ахалкалаки – Тбилиси – Баку, разглеждана от страните участнички като сегмент от възграждането на “пътя на коприната”, да се превозват първоначално 1 млн. пътници и 6,5 млн. тона товари годишно, а впоследствие капацитетът ѝ да достигне 3 млн. пътници и 15 млн. тона товари. Като възможни последици от нейната реализация се изтъкват, както създаването на условия за появата на т.нар. „неформално интегриран регион Азербайджан, Грузия, Турция”, така и рискът за по-нататъшната маргинализация на Армения в Южен Кавказ, породен от инфраструктурната изолация на страната².

Изграждането на железопътната линия, както и успешната ѝ експлоатация в бъдеще, все още не са твърде сигурни. Една от причините е колебливата позиция на Грузия. От една страна, тя вижда в проекта възможност да повиши икономическото благосъстояние на регионите Квемо Картли, където етническите азери са 45,5 % от населението и Самцхе Джавахетия, доминиран от етнически арменци (55 %), като по този начин ги обвърже по-тясно с централните власти в Тбилиси. От друга ясно съзнава, че новата линия ще се конкурира с грузинските черноморски пристанища Потси и Батуми за транзита на стоки между Европа и Азия. Не без значение е и фактът, че САЩ и ЕС отказват да финансират проекта в рамките на програмата ТРАСЕКА. Брюксел по-скоро настоява за отварянето на турско-арменската граница и възобновяването на движението по съществуващата жп линия Карс – Гюмри (Армения) – Тбилиси. Обстоятелство, което редуцира очакванията на страните участнички, железопътната линия да бъде възприета като ключов сегмент при формирането на коридора Европа – Кавказ – Азия и ги поставя пред необходимостта сами да осигурят средствата за своите железопътни участъци.

Независимо от това лансирането на подобен проект е заявка за ситуирането на Южнокавказкия регион като самостоятелен субект върху евразийската геополитическа карта. В тази посока трябва да се разглежда и участието на Грузия и Азербайджан в създадената през 1997 г. организация ГУАМ, преименувана през 2006 г. в Организация за демокрация и икономическо развитие. Създадена като противовес на руската доминация, не без подкрепата на САЩ, тя се превръща във форум за регионален диалог и сътрудничество. Освен това представлява конструктивен механизъм за взаимодействие с ЕС в рамките на утвърдената от него през 2004 г. програма „Разширена Европа: нови съседи“ и свързаните с нея инициативи като „Черноморска синергия“ и „Източно партньорство“. Те регистрират намерението на ЕС да вземе по-активно участие в политическите и икономическите процеси, протичащи в региона, както и усилията му за недопускането на нови разделителни линии между разширения Съюз и неговите съседи³.

Фокусът на източната политика на ЕС върху региона и американската визия за неговото място в геополитическата структура на света, заявена чрез проекта за „Големия Близък изток”, не игнорират интересите и влиянието на най-близките съседи. Казахстан вижда в южнокавказкия вектор на своята външ-

на политика, възможност да балансира икономическата зависимост от руските тръбопроводи. Активността на страната в тази посока бързо превръща намеренията в реалност. В периода от 2005 до 2008 г. тя успява да извоюва позицията на основен външен инвеститор в Грузия (изпреварвайки Турция и Великобритания), като заема ключови позиции в банковия сектор и туристическия бизнес (най-вече в Аджария). Само през 2006 обемът на търговията между двете държави нараства с 90 %. През април 2008 г. е ратифициран и договорът между Казахстан и Азербайджан за подкрепа и съдействие на петролния транзит, през Каспийско море и азербайджанската територия, към международните пазари, по тръбопровода Баку – Тбилиси – Джейхан⁴. Първият казахстански нефт постъпва в системата Баку – Джейхан през октомври 2008 г. За 2009 г. по този маршрут са транспортирани 1,9 млн. т петрол от находището Тенгиз. Очаква се това количество да нарасне след влизането в експлоатация и на находището в Кашаган, което би оправдало изграждането на нефтопровод по дъното на Каспийско море⁵.

Турция също се стреми да укрепи и разшири икономическото и политическото си влияние в региона. Именно тя издига идеята за създаване на Черноморското икономическо сътрудничество, целяща укрепването на регионалните ѝ позиции. Предизвикателство в тази посока са отношенията ѝ с Армения. Като условие за тяхното нормализиране Анкара изтъква необходимостта от разрешаване на карабахския проблем, докато Ереван настоява събитията от 1915 г. да бъдат категоризирани като геноцид срещу арменската нация. Установяването на конструктивен диалог между двете държави, ще зависи от способността им да намерят компромисна формула за преодоляването на разногласията помежду им. Междувременно нейната липса, оставя своите трайни последици най-вече за Армения. Реализираните през последните години енергийни инфраструктурни проекти в Южен Кавказ, изолират нейната територия, притегляйки Грузия и Азербайджан в турската геополитическа орбита.

Проблемно би било обаче тази реалност да доведе до заключението за изтласкването на Русия от региона. „Петдневната война“ с Грузия през август 2008 г. и последвалото признаване на независимостта на отцепническите грузински територии Абхазия и Южна Осетия от страна на Москва, са категорична заявка за нейните жизнени интереси в Закавказието. С цел укрепване на военнополитическите отношения с новите политически единици, са постигнати договарености, делегиращи на Русия пълномощия за охрана на техните граници. На Москва е представена и възможност за строителството на военни бази на териториите на непризнатите от Грузия и останалия свят републики. В ползрението на Русия продължава да бъде и Азербайджан. През 2009 г. е сключено споразумение за купуването на азербайджански природен газ от 2010 г. В направеното по-късно допълнение към него се предвижда след 2012 г. доставките да надхвърлят 2 млрд. куб. м⁶. Споразумение, което показва, от една страна, опита на Азербайджан да балансира отношенията си със Запада и Русия, а от

друга, желанието на Москва да ерозира проекта „Набуко“, предвиждащ преноса на природен газ към Европа в обход на руската територия, като го лиши от перспективен източник.

Що се отнася до руско-арменските отношения, двете държави многократно демонстрират своята обвързаност и на тази основа традиционно се изтъква техният съюзнически характер. През 1997 г. между тях е сключен Договор за дружба, сътрудничество и взаимна помощ. Армения участва в изключително важни за Кремъл интеграционни проекти. Член е на Организацията на Договора за колективна сигурност (с участието още на Русия, Беларус, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан и Узбекистан) и наблюдател в Евроазиатската икономическа общност. На арменска територия работят над 600 предприятия с участието на руския бизнес. Освен това официален Ереван разглежда руската 102-ра военна база, разположена в Гюмри, като гаранция за сигурността на страната. Независимо от съществуващите тесни взаимовръзки между двете държави обаче, не бива арменската външна политика да се възприема еднозначно. Опирайки се на своята диаспора, страната последователно работи в посока към формирането на проарменски настроено световно обществено мнение. В резултат на тези усилия тя успя да стопира финансирането на проекта за изграждане на железопътната линия Карс – Ахалкалаки – Тбилиси – Баку от американска страна и да получи от САЩ, в годините на своето утвърждаване като самостоятелен субект, икономическа помощ на стойност над 1 млрд. долара. Доскоро тя е втората след Израел държава по количеството предоставяна американска помощ на глава от населението. Сериозно е присъствието на американския бизнес в Нагорни Карабах, за сметка на руския. В международен план Армения получава силна подкрепа и от Франция, твърдо застанала зад становището за необходимостта от правното признаване на арменския геноцид⁷.

Отчитайки факта, че страната на практика е блокирана от Турция и Азербайджан, както и перманентната нестабилност на руско-грузинската граница, Иран също активно се опитва да заеме позиции в арменската икономика. Техеран многократно декларира готовност да съдейства за икономическата стабилизация на държавата и преодоляването на нейната енергийна блокада, виждайки в Армения единствения съюзник в Южен Кавказ срещу американския натиск.

Видимо не само Армения, но и Грузия, и Азербайджан демонстрират амбицията да бъдат активни и разпознаваеми участници в утвърждаването на геополитическите параметри на Южен Кавказ. Усилия, които срещат значителни трудности, заради особените интереси на глобалните и регионалните играчи в тази част на света. Допълнително продължаващите арменско-азербайджански противоречия и следвания от Грузия етноцентристки модел на развитие, ограничават възможностите на трите държави да наложат собствена визия за бъдещето на региона. При тези обстоятелства, неговата трансформация върху евразийската геополитическа карта от поредната конфликтна зона към зона на междуци-

визационно взаимодействие се явява процес, чиято продължителност ще зависи от времето необходимо за преодоляването на наследените противоречия и намирането на пресечната точка между различните по своя характер и посока интереси. Южно-Кавказкият геополитически казус чака своето разрешение. Дали чрез поданическо вглеждане на север или чрез национално самовглъбяване е въпрос натоварен с политическа (не) логичност.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Златев, В., К. Денчев.** Нефт, газ и геополитика. Каспийският и Балканският геополитически възли. София, 2000.

² **Люсак, С.** Железопътният проект Баку – Тбилиси – Карс и геополитическите му последици за Южен Кавказ – В: <http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-1-2009/296-zhelezopatniyat-proekt-baku-tbilisi-kars-i-geopoliticheskite-mu-posleditsi-za-yuzhen-kavkaz>.

³ **Дюлгерова, Н.** Кавказките предизвикателства пред Европейския съюз – В: Международни отношения, 2008, № 5-6, с. 143–153.

⁴ **Маркедонов, С.** „Малката игра“ в Южен Кавказ. – В: <http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-4-2008/384-malkata-igra-v-yuzhen-kavkaz>

⁵ **Димитров, П.** Каспийският нефт в лабиринтите на черноморската тръбопроводна геометрия – В: <http://geopolitica.eu/2010/broi22010/860-kaspiyskiyat-neft-v-labirintite-na-chernomorskata-traboprovodna-geometriya>.

⁶ **Мухаметов, Р.** Россия на Южном Кавказе: геополитика и экономика – В: Известия Уральского государственного университета – № 2 (91), 2011, с. 78–85.

⁷ **Маркедонов, С.** Арменската геополитика на махалото – В: <http://geopolitica.eu/2006/broi62006/574-armenskata-geopolitika-na-mahaloto>.

ЛИТЕРАТУРА

Димитров, П. Каспийският нефт в лабиринтите на черноморската тръбопроводна геометрия. – В: <http://geopolitica.eu/2010/broi22010/860-kaspiyskiyat-neft-v-labirintite-na-chernomorskata-traboprovodna-geometriya>.

Дюлгерова, Н. Кавказките предизвикателства пред Европейския съюз – В: Международни отношения, 2008, № 5-6, с. 143–153.

Златев, В., К. Денчев. Нефт, газ и геополитика. Каспийския и Балканския геополитически възли. София, 2000.

Люсак, С. Железопътният проект Баку – Тбилиси – Карс и геополитическите му последици за Южен Кавказ. – В: <http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-1-2009/296-zhelezopatniyat-proekt-baku-tbilisi-kars-i-geopoliticheskite-mu-posleditsi-za-yuzhen-kavkaz>.

Маркедонов, С. Арменската геополитика на махалото – В: <http://geopolitica.eu/2006/broi62006/574-armenskata-geopolitika-na-mahaloto>

Маркедонов, С. „Малката игра“ в Южен Кавказ. – В: <http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-4-2008/384-malkata-igra-v-yuzhen-kavkaz>.

Мухаметов, Р. Россия на Южном Кавказе: геополитика и экономика. – В: Известия Уральского государственного университета – № 2 (91), 2011, с. 78–85.